

Sesja I Efektywność ekonomiczna procedur upadłości przedsiębiorstw

Zasady polskiego prawa i postępowania upadłościowego na tle prawno-porównawczym

Dr hab. Andrzej Jakubecki, prof. nadzw.

UMCS Lublin

(tezy wykładu)

I. Problematyka zasad prawa i postępowania upadłościowego nie została dotąd szerzej opracowana w nauce polskiej. Wiąże się to z faktem, że doktryna prawa upadłościowego, pomimo zwiększającej się liczby publikacji z tego zakresu, ciągle znajduje się *in statu nascendi*. Wśród nielicznych opracowań dotyczących problematyki zasad prawa upadłościowego wymienić należy 2 podręczniki do prawa upadłościowego i naprawczego (F. Zedler, K. Flaga-Gieruszyńska).

II. Pojęcie zasad jest różnie pojmowane w nauce prawa. W niniejszych uwagach przyjmuje, że zasady prawa upadłościowego są to teoretycznie uogólnione kierunki i sposoby rozwiązywania podstawowych zagadnień z dziedziny prawa upadłościowego. Chodzi zatem o założenia konstrukcyjne (modelowe) prawa upadłościowego, które zostały przyjęte w procesie tworzenia ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze.

III. Zasady prawa bywają w różny sposób klasyfikowane. Jednym ze stosowanych podziałów zasad prawa, ze względu na uzasadnienie ich obowiązywania, jest podział na: a) zasady wyrażone *expressis* *Derbis* w przepisie prawa; b) zasady wprowadzone nie wyrażone w żadnym konkretnym przepisie, ale dające się wyinterpretować z wielu przepisów; c) zasady akceptowane w nauce, ze względu na uzasadnienie aksjologiczne, zwyczajowe lub prakseologiczne, choć brak dla nich jakichkolwiek podstawy w przepisach prawa. Klasyfikacja ta jest aktualna także w odniesieniu do prawa upadłościowego.

IV. Problematyka zasad na gruncie prawa upadłościowego ma swoją specyfikę ze względu na niejednorodny charakter tej dziedziny prawa, w skład której wchodzi zarówno prawo materialne, jak i prawo procesowe. W związku z tym w doktrynie mówi się o materialnym i procesowym prawie upadłościowym. W nawiązaniu do różnego charakteru norm prawnych składających się na prawo upadłościowe wśród zasad tego prawa rozróżnić można zasady dotyczące całości tego prawa, w tym do regulacji materialnoprawnych (zasady prawa upadłościowego) oraz zasady odnoszące się do przebiegu postępowania upadłościowego (zasady procesowe).

V. W uzasadnieniu projektu prawa upadłościowego i naprawczego wyraźnie wspomina się o 2 zasadach prawa upadłościowego: zasadzie optymalizacji oraz zasadzie dominacji interesu grupowego wierzycieli na interesem indywidualny. Poza tym w nauce wymienia się także zasadę ochrony wierzycieli słabszych, zasadę harmonizacji ochrony interesów osób trzecich i ochrony wierzycieli, zasadę dominacji wierzycieli i innych.

VI. Podstawowy problem pozostający w związku z zasadami prawa upadłościowego dotyczy zagadnienia, czy instytucja upadłości pomyślana jest dla ochrony wierzycieli niewypłacalnego dłużnika czy też chodzi o ochronę samego dłużnika. Problem ten ująć można w nieco inny sposób pytając, czy sens instytucji upadłości polega na tym, aby zapewnić zaspokojenie należności wierzycieli, czy też raczej chodzi o naprawę przedsiębiorstwa dłużnika. Problem ten podejmowany jest współcześnie często w doktrynie innych państw, a jest on rozważany także w literaturze polskiej, w której zwraca się uwagę także na potrzebę ochrony interesów gospodarki kraju, ochronę miejsc pracy itp.

VII. Pomiędzy interesem wierzycieli oraz interesem upadłego zachodzi zazwyczaj zasadnicza sprzeczność. Interes wierzycieli wyraża się bowiem w tym, żeby uzyskać zaspokojenie swych należności w jak najwyższym stopniu. Interes upadłego polega zaś na tym, żeby zachować swój majątek, a więc w przypadku przedsiębiorców zachować swe przedsiębiorstwo w ramach, którego może on kontynuować swą działalność gospodarczą. Zachowanie przedsiębiorstwa wiąże się z koniecznością restrukturyzacji zobowiązań upadłego, co może nie odpowiadać interesom wierzycieli dążących do szybkiego i najpełniejszego zaspokojenia swych należności. Restrukturyzacja zobowiązań upadłego odbywa się zawsze kosztem wierzycieli.

VIII. Zaspokojenie wierzycieli w postępowaniu upadłościowym można osiągnąć poprzez spieniężenie majątku dłużnika (likwidację masy upadłości) albo przeznaczając na ten cel dochody uzyskiwane z prowadzenia przedsiębiorstwa upadłego, z czym łączy się konieczność określenia zasad, terminów i wysokości spłaty w układzie zaakceptowanym przez wierzycieli.

Pierwszy sposób z reguły preferuje interes wierzycieli, drugi zaś na pierwszy plan wysuwa interes dłużnika, chociaż przyznać trzeba, że może być on również korzystny dla wierzycieli. Pytanie zatem brzmi: likwidacja czy restrukturyzacja, sprzedaż majątku czy układ.¹

IX. Zasada dominacji interesu wierzycieli nad interesem dłużnika.

Polskie prawo upadłościowe na pierwszy plan wysuwa ochronę interesu wierzycieli. Wynika to już z art. 2 PUN, który stanowi, że postępowanie uregulowane ustawą należy prowadzić tak, aby roszczenia wierzycieli mogły zostać zaspokojone w jak najwyższym stopniu, a jeśli racjonalne względy na to pozwolą - dotychczasowe przedsiębiorstwo dłużnika zostało zachowane. Stanowisko to potwierdza art. 14 ust. 1 PUN, według którego upadłość z możliwością układu ogłasza się tylko wtedy, gdy zostanie uprawdopodobnione, że w drodze układu wierzyciele zostaną zaspokojeni w wyższym stopniu, niż zostaliby zaspokojeni po przeprowadzeniu postępowania upadłościowego obejmującego likwidację majątku dłużnika. W powyższym świetle można skonstatować, że układowa wersja postępowania upadłościowego, stwarzająca upadłemu szanse na zachowanie przedsiębiorstwa oraz restrukturyzację zobowiązań wchodzi w grę tylko wtedy, gdy taki sposób prowadzenia postępowania jest korzystny także dla wierzycieli.

Z nieco innego punktu widzenia zasada dominacji interesu wierzycieli nad interesem upadłego ujmowana jest jako zasada optymalizacji zaspokojenia wierzycieli.

X. W podobny sposób do relacji pomiędzy interesem wierzycieli oraz upadłego podchodzi się w prawie niemieckim. Za główny cel upadłości uznaje

¹ Pamiętać wszakże należy, że do sprzedaży majątku upadłego dłużnika albo do jego przejęcia przez wierzycieli może dojść także na podstawie układu (tzw. układ likwidacyjny – art. 271 PUN).

się zaspokojenie wierzycieli, chociaż – podobnie jak w prawie polskim – w jednym postępowaniu łączy się możliwość likwidacji i naprawy przedsiębiorstwa. O sposobie prowadzenia postępowania decyduje zgromadzenie wierzycieli zwoływane w terminie trzech miesięcy od ogłoszenia upadłości. W prawie Austrii natomiast – podobnie jak w Polsce do 2003 r. - istnieją dwa odrębne postępowania związane z niewypłacalnością dłużnika: postępowanie układowe oraz postępowanie upadłościowe. Celem postępowania upadłościowego jest zaspokojenie wierzycieli, chociaż uważa się, że bardziej chodzi tu o ratowanie przedsiębiorstwa niż o odzyskanie pieniędzy. Ratowanie przedsiębiorstwa nie jest jednak tożsame z jego zachowaniem dla upadłego. Przeciwnie eksponuje się myśl, iż przedsiębiorstwo w upadłości należy sprzedać w całości, chyba że byłoby to ze szkodą dla wierzycieli. Układ w postępowaniu upadłościowym wchodzi w grę tylko wtedy, gdy na jego podstawie zapewniona jest spłata co najmniej 20% należności w ciągu 2 lat. W literaturze austriackiej podkreśla się, że prawo nadmiernie chroni dłużnika, a instytucja układu jest nadużywana. W prawie francuskim istnieje kilka postępowań związanych z niewypłacalnością dłużnika. Postępowanie zmierzające do likwidacji majątku dłużnika wchodzi w grę dopiero wtedy, gdy sąd stwierdzi, że dalsza działalność przedsiębiorstwa dłużnika nie jest już możliwa. Mimo to, na 10 postępowań aż 9 to likwidacje (!). Nowością w prawie francuskim jest tzw. *safeguard procedure*, czyli postępowanie wzorowane na rozdziale 11 amerykańskiego prawa upadłościowego, które miało duży wpływ także na polską regulację upadłości z możliwością zawarcia układu.

XI. Zasada dominacji interesu grupowego wierzycieli na interesem indywidualnym. Zasada ta sięga natury instytucji upadłości, która ma zapobiec indywidualnemu zaspokojeniu się poszczególnych wierzycieli kosztem

pozostałych. Wyrazem tej zasady jest niedopuszczalność po ogłoszeniu upadłości dłużnika kontynuowania i wszczynania egzekucji wierzytelności podlegających zgłoszeniu do masy upadłości (art. 146 ust. 1 PUN), a w postępowaniu z możliwością zawarcia układu – egzekucji wierzytelności objętych z mocy prawa układem (art. 140 ust. 1 PUN). Oczywiście niedopuszczalne jest również „dobrowolne” zaspokojenie takich wierzytelności z masy upadłości przez upadłego, syndyka albo zarządcę masy upadłości. Zasada dominacji interesu grupowego wierzycieli nie ma bezwzględnego charakteru, a jej ograniczenia związane są obowiązywaniem zasady ochrony wierzycieli zabezpieczonych.

XI. Zasada wyważenia interesów wierzycieli upadłościowych oraz interesów osób trzecich. W interesie wierzycieli upadłościowych, celem zapewnienia sprawnego przeprowadzenia postępowania i likwidacji masy upadłości, w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego wprowadzone są regulacje, które umożliwiają syndykowi odstępowanie od umów wzajemnych zawartych przez upadłego (art. 98 PUN), czy wypowiedzenia umów najmu i dzierżawy nieruchomości upadłego, których wypowiedzenie na zasadach ogólnych nie byłoby dopuszczalne (art. 109 PUN). W postępowaniu z możliwością zawarcia układu pojawiają się natomiast regulacje, które wykluczają przez czas trwania postępowania możliwość wypowiedzenia niektórych umów przez kontrahentów upadłego (art. 90 PUN). Regulacje takie w istocie ograniczają w istotny sposób prawa osób trzecich (osoby te nie są wierzycielami upadłościowymi), a dzieje się to w interesie wierzycieli upadłościowych. Z drugiej strony, Prawo upadłościowe i naprawcze chroni niektóre uprawnienia osób trzecich, chociaż są one sprzeczne z interesem wierzycieli upadłościowych. Przykładem są regulacje dotyczące wyłączenia z

masy upadłości przedmiotów nienależących do upadłego (art. 70 PUN i n.), ochrona praw rzeczowych ograniczonych ciężących na nieruchomości (art. 313 ust. 2-4 PUN), ochrona hipoteki, zastawu i innych zabezpieczeń wierzytelności (art. 435 PUN) i wiele innych. W ten sposób ustawa stara się zapewnić delikatną równowagę pomiędzy interesem wierzycieli upadłościowych oraz osób trzecich w postępowaniu upadłościowym.

XII. Zasada harmonizacji interesów wierzycieli. W postępowaniu upadłościowym wierzyciele mają podobne prawa i obowiązki. Można więc mówić o formalnej równości wierzycieli. Pod względem merytorycznym status wierzycieli bywa jednak zróżnicowany. Zróżnicowanie dotyczy w szczególności statusu wierzycieli, których wierzytelności powstały przed ogłoszeniem upadłości (tzw. wierzyciele upadłościowi) oraz po tym fakcie (tzw. wierzyciele masy upadłości). Poza tym, pomimo formalnej równości wierzycieli, w prawie upadłościowym przyznaje się pewne przywileje wierzycielom zabezpieczonym rzeczowo albo w inny sposób (tzw. prawo odrębności), czy wierzycielom, których należności są zdatne do potrącenia. Wobec tego trudno byłoby mówić o bezwzględnej równości merytorycznej wierzycieli w postępowaniu upadłościowym. Nawet w ramach podziału funduszy masy upadłości wzajemnie uzupełniają się zasady proporcjonalności oraz pierwszeństwa (art. 342 i 344 PUN), z których pierwsza odzwierciedla równość wierzycieli upadłościowych, a druga jest wyrazem uprzywilejowania niektórych z nich (podział wierzytelności na kategorie).

XIII. Jeśli chodzi o zasady procesowe w postępowaniu upadłościowym, to na wyróżnienie zasługuje w szczególności **zasada jedności postępowaniu upadłościowego**, która oznacza, że postępowanie upadłościowe – pomimo, że

może toczyć się na dwa różne sposoby – jest jednym postępowaniem, w którym można osiągnąć cele w drodze likwidacji masy upadłości, jak i w drodze przyjęcia układu, a zmiana sposobu prowadzenia postępowania nie wymaga uprzedniego formalnego zakończenia dotychczasowego postępowania. Pod tym względem rozwiązanie polskie przypomina nieco prawo niemieckie, różni się zasadniczo od regulacji istniejących w Austrii, Francji, czy we Włoszech.

XIV. Do zasad procesowych zaliczyć ponadto można zasadę formalizmu procesowego, zasadę koncentracji zagadnień związanych z upadłością w sądzie upadłościowym, zasadę dyspozycyjności (rozporządzalności), zasadę ograniczonej kontrydiktoryjności, zasadę pisemności oraz zasadę jawności.

XV. Nie ulega wątpliwości, że niektóre spośród zasad prawa upadłościowego mają nieco inną treść w zależności od tego, czy chodzi o upadłość likwidacyjną czy układową.

XVI. Zarysowana wyżej problematyka zasad odnosi się do przypadku upadłości przedsiębiorców. W odniesieniu do upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej pojawiają się zaś pewne zagadnienia szczególne wynikające z faktu, że masa upadłości nie obejmuje przedsiębiorstwa. Bezprzedmiotowe stają się zatem uwagi odnoszące się do zachowania przez upadłego swego przedsiębiorstwa i możliwości dalszego prowadzenia działalności gospodarczej. W tym przypadku natomiast pojawia się kwestia ochrony upadłego dłużnika w kontekście potencjalnej możliwości umorzenia jego zobowiązań.